

Stødgrænsen – den kendteste dialektgrænse

STØD

Stødgrænsen er måske en af de mest kendte dialektgrænser i Danmark. Men hvorfor går grænsen hvor den gør, og kan et anlægsarbejde i 1600-tallet have haft en betydning for en dialektgrænse?

Stødgrænsen går på tværs af landet gennem det sydlige Sjælland og Fyn og skråt ned gennem Sønderjylland (se kortet). Syd for stødgrænsen har dialekterne traditionelt ikke haft stød, mens dialekterne nord for har stød. Stød er den lille lyd, som i standarddansk adskiller udtalerne af ord som *ven* og *vend*, *man* og *mand*, (en) *maler* og (jeg) *maler*. På f.eks. Lolland-Falster udtaler nogle *byger* (regnbyger) på samme måde som *byer*, og på Sydfyn udtaler nogle *stod* (som har stød i standarddansk) *sto*, uden stød.

Men det er ikke danskerne syd for stødgrænsen der udtaler ordene underligt. Faktisk er det underligt at danskerne nord for stødgrænsen overhovedet begyndte at 'støde'. I alle omkringliggende nordiske dialekter, svenske og norske dialekter, har man ikke stød. Nogle mener at dansk er det eneste sprog i verden der har denne lille særlige lyd. Så hvorfor i alverden begynder en stor del af danskerne at sætte stød på?

Stødet viser sig ikke i skriften, så det er vanskeligt at spore dets oprindelse tilbage i tiden, og vi ved derfor ikke præcist hvornår og hvor stødet opstod. Man gætter dog på at det skete i løbet af Middelalderen. Stødet har så bredt sig til størstedelen af landet, formentlig fra by til by og sogn til sogn der hvor mennesker har talt med hinanden på tværs af landsdele – lige indtil stødgrænsen.

Men hvorfor stoppede det så? Hvorfor tog man ikke stødet ind i dialekterne syd for stødgrænsen? Det kan der være forskellige forklaringer på afhængig af hvilke steder langs stødgrænsen man kigger på. De vigtigste forklaringer drejer sig om kommunikation og identitet, og ikke kun, som mange måske tror, om naturgrænser som åer, moser og skove.

Lad os som eksempel se nærmere på stødgrænsen i Sydsjælland. Grænsen løber fra Præstø fjord i øst til Dybsø fjord i vest hvor den slår et knæk nord om Agersø og Omø. På Sjælland har forskellen på dialekter med og uden stød muligvis været oplevet som ekstra stor, for stødet er i flere sjællandske dialekter ret kraftigt sammenlignet med standarddansk stød.

I Næstved, for eksempel, (tæt på stødgrænsen) kan man høre folk sige *et hu'us* og *i da'a* med kraftigt stød. Der har boet bønder på begge sider af stødgrænsen, og det kan derfor undre at der har udviklet sig så markant en forskel mellem de sydsjællandske dialekter. Den mest oplagte forklaring, skal findes ved at sammenholde stødgrænsen med en anden gammel grænse – grænsen for krongodset som frem til 1774 adskilte adelens og kronens godser.

Det viser sig nemlig at stødgrænsen og grænsen for krongodset er fuldstændig sammenfaldende. Områderne syd for grænsen tilhørte kongen. Christian den fjerde anlagde en helt konkret, fysisk grænse tværs over Sjælland, *vildtbanegrøften*, som var et højt dige med beplantning og en dyb grøft. Den skulle sikre at vildsvin og kronedyr blev inden for kongens jagtområder. Det betød at når bønder skulle krydse vildtbanen, skete det via landevejene hvor der var opsat led.

Det er nærliggende at forestille sig at vildtbanegrøften og grænsen mellem de sjællandske godser har skabt en kommunikations- såvel som en identitetsgrænse mellem bønderne på hver sin side. Bønderne syd for grænsen gjorde hoveriarbejde på kongens godser. Nord for grænsen tjente man adelens herregårde. Det kan meget vel tænkes at det har haft betydning for bønderne f.eks. at være "kongens bønder", og muligvis også at arbejdsfællesskaber på hver sin side af grænsen har skabt gruppeidentiteter og en følelse af at være anderledes end de andre. Sådanne identitetsforskelle kan sætte sig spor i sproget.

Vi kan ikke vide det med sikkerhed, men det er nærliggende at tro at det er denne grænse for krongodset der har sat sig spor i dialekterne og dermed været med til at tegne stødgrænsen i Sydsjælland.

(2016)